

*СУФІКСАЛЬНИЙ СЛОВОТВІР АБСТРАКТНИХ ІМЕННИКІВ
В ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИХ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНИХ СТАТТЯХ
ЛЕСІ УКРАЇНКИ*

Олександра ГАНДЗЮК (Луцьк)

У статті здійснено аналіз суфіксального словотвору абстрактних іменників у літературно-критичних і публіцистичних статтях Лесі Українки. Розглянуто суфікси і словотвірні типи утворення абстрактних іменників.

Ключові слова: словотвір, словотвірний тип, абстрактний іменник.

The paper focuses on analyses of the suffixes word formation of abstract noun in literary-critical and publicist articles by Lesya Ukrainka. The suffixes and word formation type formation of abstract noun are proposed.

Key words: word formation, word formation type, abstract noun

Абстрактні іменники – це слова, які називають поняття, що не мають реального втілення (хоч виникнення та існування їх неможливе без такої реальності), тобто вказують на стан, почуття, процес, якість, риси характеру, різні вияви інтелектуального рівня людини, відносини між особами, народами, поняття етикету, є науково-виробничими термінами [8, с. 8]. Абстрактні іменники бувають непохідні або похідні від дієслівних і прикметникових коренів [7, с. 64]. Здебільшого абстрактні іменники сучасної української мови належать до іменників-дериватів, утворених від інших частиномовних класів [3, с. 51]. Іменники абстрактної семантики – це передані категоріальним формами субстантива назви дій, процесів, ознак, тобто опозиція – «конкретні – абстрактні назви» відтворює у морфологічних формах реальну і граматичну предметність, центр і периферію іменника [1, 19]. Так звана «категорія предметності», що поширюється й на іменники абстрактні, виникла тільки в умовах тотожності синтаксичних функцій абстрактних і конкретних іменників [2, с. 47]. Проблема словотвору абстрактних іменників знайшла своє широке

висвітлення в ряді граматик різного наукового рангу [6, с. 68-74; 5, с. 32; 4, с. 40]. Проте його дослідження у творах Лесі Українки, зокрема в її літературно-критичних і публіцистичних статтях не знайшло свого висвітлення. Тому обрану тему дослідження можна вважати актуальною.

Метою роботи є аналіз суфіксального словотвору в літературно-критичних і публіцистичних статтях Лесі Українки.

Завдання роботи:

*проаналізувати суфікси і словотвірні типи для утворення абстрактних назв у згаданих творах;

*виявити їх поширення літературно-критичних і публіцистичних статтях Лесі Українки.

Абстрактні іменники утворюються за допомогою таких продуктивних суфіксів: **-анн-** (зітхання), **-енн-** (захоплення), **-інн-** (терпіння), **-ств-** (нехлюйство), **-зтв-** (убозство), **-цтв-** (співробітництво), **-ість** (молодість), **-ин-** (глибина), **-ощ-** (радоші), **-от-** (робота), **-ок** (наслідок), **-ищ-** (посміховище), **-інь** (височінь), **-изм** (патріотизм), **-ізм** (комунізм), **-т'т'-** (життя), **-іт** (стукіт), **-к-** (суперечка), **-б-** (журба), **-н-** (бридня). Їх утворення можливе і з допомогою непродуктивних суфіксів типу: **-н-еч-** (порожнеча), **-изн-** (новизна), **-ав-** (**-яв-**) (темрява), **-д-** (правда), **-тв-** (битва), **-анин** (біганина), **-анк-** (мовчанка), **-ан** (штовхан).

Аналіз восьмого тому дванадцятитомного видання творів Лесі Українки (К. : Наук. думка, 1977. – Т. 8 (Літературно-критичні та публіцистичні статті) – 320 с.) дозволив виділити такі словотвірні типи для утворення абстрактних назв іменників:

1. Словотвірний тип з суфіксом **-б-а** представлений невеликою кількістю утворень від безпрефіксних дієслів: *ганьба* (с. 9) і *боротьба* (с. 158), напр.: *Інші легенди кажуть, що той замкнений од світу Вар одімкнеться в час останньої боротьби Ормузда з Аріманом і Джім з своїм народом побиватиме*

слуг *Аріманових* («Утопія в белетристиці», с. 158).

2. Словотвірний тип з суфіксом **-й-а**, який виник з колишніх форм на **-иє**, **-єє**, напр.: *Я чую свій товариський зв'язок з вами, і вся ганьба, все недовір'я, іронія, що падає на вас, падає однаково і на мене* («Лист до товаришів», с. 9). В утвореннях цього типу присутнє узагальнення, абстрагування дієслівної ознаки. Зокрема це стосується слів з суфіксом **-т'т'** (виник з колишнього **-т-** + **иє**, **єє**: *відкриття* (с. 283), *життя* (с.12), *забуття* (с.169), *почуття* (с. 14), напр.: ... *всі відкриття та славетні вчинки вікінгів фатально зоставались якимсь невжитком для решти людей* («Європейська соціальна драма в кінці ХІХ ст.», с. 283); ... *ми пригадали одну дуже тяжку хвилю з нашого забуття* («Утопія в белетристиці», с. 169); ... *вони можуть вразити національне почуття наших щиро народовольських патріотів* («Безпартдонний патріотизм». с.14).

3. Словотвірний тип на **-анн-я** становить основний масив українських віддієслівних іменників з абстрактним значенням. Він диференціюється за такими семантичними різновидами: «процес»: *будування* (с. 155), *видання* (с. 10), *збирання* (с. 23), *змалювання* (с. 281); «навчання»: *виховання* (с. 275), *прочитання* (с. 219), *читання* (с. 276); «психічний процес»: *вагання* (с. 165), *мовчання* (с. 10), *раювання* (с. 157), *страждання* (с. 280); «ставлення до об'єкта»: *замилування* (с. 277), *наслідування* (с. 20), *кохання* (с. 276) *поважання* (с. 20); «вплив на об'єкт»: *ув'язнення* (с. 18) *чаклування* (с. 17); «зміна об'єкта»: *впорядкування* (с. 155); «бажання»: *домагання* (с. 160), *прохання* (с. 17); «уникання»: *запобігання* (с. 24), *скасування* (с. 169); «буття»: *існування* (с. 159); «розумові процеси»: *завдання* (с. 22), *оправдання* (с. 161) *трактування* (с. 164); «володіння об'єктом»: *здобування* (с. 9), *панування* (с. 164); «об'єднання»: *поєднання* (с. 282), *сконсолідування* (с. 14), напр.: *герої його страждають більше від кохання, ніж від тяжких соціальних умов* («Писателі-русини на Буковині», с. 276); *Ідеалом було: не*

знати нічого і не рівнятися з богами морально, щоб не втратити або назад собі привертати раювання («Утопія в белетристиці», с. 157); Правда, наші буковинські патріоти надіються, що колись настане консолідування наших народних сил і що тоді нас будуть знати і поважати інші народи (Безпардонний» патріотизм», с. 14).

Сюди ж належить фонетичний варіант цього типу на **-яни-я** – виставляння (с. 154), порівняння (с. 282), напр.: *Це, власне, виставляння цих країв не як чогось бажаного, а як такого, чого слід боятись* («Утопія в белетристиці», с. 154); ... *порівняння се досить доладне* («Європейська соціальна драма в кінці ХІХ ст., с. 282).

4. Словотвірний тип на **-іни-я** в літературно-критичних і публіцистичних статтях Лесі Українки представлений кількома словами: *розуміння* (с. 9), *непорозуміння* (с. 25), *сумління* (с. 129), які вказують на психічні процеси, напр.: ... *аби на Україні через його недбалі уваги не постали які непорозуміння в сій і без того дразливій справі* («Не так ті вороги, як добрії люди», с. 25); *До робітників належать і ті, що роблять письменну працю, коли тільки вони не запродують свого сумління багачам* («Додаток від впорядчика до українського перекладу книжечки «Хто з чого жие», с.129).

5. Словотвірний тип на **-ени-я** утворюють абстрактні іменники, що постали від дієслів переважно доконаного виду з кінцевим основи **-и-**: *вибачення* (с. 23), *визволення* (с. 13) *відношення* (с. 164), *відродження* (с. 281), *враження* (с. 277), *врівноцінення* (с. 171), *заявлення* (с. 9), *заношення* (с. 24), *здійснення* (с. 155), *зміцнення* (с. 161), *значення* (с. 155) *знищення* (с. 169), *обновлення* (с. 167), *освітлення* (с. 281) *переселення* (с.164), *ставлення* (с. 19), *спостереження* (с. 159), *утворення* (с. 284), напр.: *З цього оптимістичного відношення до життя і сучасної дійсності виникла у греків ще одна така оригінальна форма легендарного трактування сюжету про райські краї на землі* («Утопія в белетристиці», с. 164); ...*аж тепер настав час*

визволення вашого («Безпардонний» патріотизм», с.13); Ну, прошу вибачення за відступ трошки довгий і звертаюся до інших тем («Не так тії вороги, як добрії люди», с. 23). Вони переважно характеризують розумові процеси і фізичні дії, стосунок до об'єкта і переміщення.

6. Словотвірний тип на **-к-а** відрізняється значним ступенем нівеляції дієслівного показника. Він утворюється найчастіше від усічених основ інфінітива обох видів. В аналізованих працях Лесі Українки дуже мало слів з цим суфіксом. Найпоширенішими з них є слова *думка* (с. 9) *помилка* (с. 19), напр.: *Скільки хороших, щирих слів, скільки ясних думок!* ([«Лист до товаришів»]), ... *буває се тоді, коли в самих замірах лежать помилки* («Не так тії вороги, як добрії люди»).

7. Словотвірний тип з суфіксом **-от-а** представлений словом *робота*, напр.: *Я знаю, дехто, може, робить свою тиху, скриту роботу, але чи се ж вона – та мета, що блищала перед нами в ті довгі вечори* («Лист до товаришів», с. 9).

8. Словотвірний тип з суфіксом **-ок** складається із слів, що утворилися переважно з дієслів доконаного виду: *відпочинок* (с. 17), *вчинок* (с. 285), *зв'язок* (с. 156), *наслідок* (с. 19), *просвіток* (с. 184), *початок* (с.11), *розвиток* (с.275), напр.: *Розвиткові його народовських ідей сприяло те, що залишивши 1873 р. військову службу, Федькович довго жив у селі, служачи своїй громаді в різних урядах* («Писателі-русини на Буковині», с. 275); ... *ся тенденція знов-таки зводила масу на роль більш чи менш пасивного ґрунту для славетних і єдино спасених вчинків героїв* («Європейська соціальна драма в кінці ХІХ ст.», с. 285).

9. Словотвірний тип з суфіксом **-ин-** у статтях виступає в іменниках жіночого роду на позначення абстрактних назв простору: *чужина*, напр.: *Отже, і в нас доти буде «тиша в морі», поки хвилі з глибини не здіймуться наверх, власне хвилі, а не ті одинокі сплески з гребінчиком ясної піни, що зараз же*

зникають без сліду («Лист до товаришів», с. 9); чужина, напр.: Загостювався Мільтон на чужині «Джон Мільтон», с. 209).

10. Словотвірний тип з суфіксом **-н-я**, що й так належить до малопродуктивного типу представлений словом *брехня*, напр.:... *логічним здається, що він не терпить брехні* («Утопія в белетристиці», с.159).

11. Словотвірний тип з суфіксом **-д-** репрезентовано двома можливими в ньому словами правда і кривда, напр.: *...і це не для яких «поученій» чи потіх, а просто для шукання правди* («Утопія в белетристиці», с. 194); *Пророки запевняли, що в прийдешньому царстві Давидовім не буде вже кривди «вдовиці й сироті»* («Утопія в белетристиці», с. 161).

12. Словотвірний тип з суфіксом **-ств-**, який в сучасній українській літературній мові надзвичайно поширений для позначення абстрактних понять, в аналізованих текстах Лесі Українки не відзначається значним представленням і репрезентований кількома словами: *злодійство* (с. 18), *лицемірство* (с. 18), *здирство* (с. 128), *насильство* (с. 157), *убожество* (с.18), *шахрайство* (с. 173) ... *позаводились великі робітницькі товариства для оборони від всякого здирства та неволі* («Додаток від впорядчика до українського перекладу книжечки «Хто з чого жиє», с. 128).

13. Словотвірний тип з суфіксом **-ість** (**-ність**) із значенням абстрактної оцінки найбільш продуктивний в літературно-критичних і публіцистичних статтях Лесі Українки. Похідні цього типу мотивуються якісними та відносними прикметниками з суфіксами на:

-н-: *неосвіченість* (с. 18), *бажаність* (с. 160); *безпринципність* (с. 173), *величність* (с. 167), *вічність* (с. 167), *виключність* (с. 162), *марність* (с. 164), *виразність* (с. 161), *відірваність* (с. 173), *власність* (с. 166), *гідність* (с. 165), *«гріховність»* (с. 164), *діяльність* (с. 21), *залежність* (с. 156), *індивідуальність* (с. 284), *правдоподібність* (с. 169), *могутність* (с. 161), *можливість* (с. 21), *дійсність* (с. 161), *незалежність* (с. 160), *пасивність* (с.

280), *об'єктивність* (с. 165), *обмежованість* (с. 168), *пластичність* (с.167), *прийдешність* (с. 155), *протилежність* (с. 167), *самодіяльність* (с. 159), *самостійність* (с. 277) *сентиментальність* (с. 275);

–**к**–: *жорстокість* (с. 172), *різкість* (с. 161), *людськість* (с. 168);

– **ив** –: *справедливість* (с. 166).

Крім того, похідні цього типу утворюються від дієприкметників на **–тий**: *вартий* –*вартість* (с. 155), **–лий**: *відсталий* – *відсталість* (с. 171), напр.: *... але вони переважно були людьми без виразної національної свідомості* (с. 21); *... не раз впадає він в сентиментальність та етнографічність* (с. 275); *Наші царі перевищили царів єгипетських своєю схильністю до масивного* (с. 18); *В утопії пророчій зібрано було все, що могло переконати торішнього громадянина в бажаності воріття Давидового царства* (с. 160); *... національна виключність замінилась конфесійною виключністю* (с. 162).

14. Словотвірний тип з суфіксом **–ізм**. Похідні з ним у статтях Лесі Українки мають такі значення: «суспільно-політична формація»: *соціалізм* (с. 169); «якість»: *егоїзм* (с. 171); «поведінка»: *консерватизм* (с. 171), *раціоналізм* (с. 172), *кар'єризм* (173), напр. : *Практичні проби наслідування принципів початкового соціалізму, виложеного в «Утопії», зявилися аж нехутко* (с. 169); *Свіфт, може й несвідомо, остеріг людей від небезпечного консерватизму* (с. 171).

15. Словотвірний тип з суфіксом **–аці–я** включає слова, які відповідають дієсловам з суфіксом **–ува–ти** і основами іншомовного походження: *популяризація*, напр.: *Це ж була в російській літературі перша популяризація соціалістичного ідеалу* («Утопія в белетристиці», с. 179).

Отже, в літературно-критичних і публіцистичних статтях Лесі Українки на позначення абстрактності переважають словотвірні типи з суфіксами **–анн–** та **–ість**. Менш поширеними є групи слів з суфіксами **–й–**, **–інн–**, **–енн–**, **–ізм**. Обмеженими у вживанні є слова з суфіксами **–д –**, **–от –**,

–ацій–.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.

2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 268 с.

3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматика укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. – К. : Універ. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с. – Бібліогр. : с. 391-398.

4. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник / В. О. Горпинич. – К. : Академія, 2004. – 336 с.

5. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / М. В. Леонова. – К. : Вища шк., 1983. – 264 с.

6. Словотвір сучасної української літературної мови. – К. : Наук. думка, 1979. – 408 с.

7. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1969. – 582 с.

8. Українська мова. Енциклопедія. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2000. – С. 201-202.

Суфіксальний словотвір абстрактних іменників у літературно-критичній і публіцистичній спадщині Лесі Українки // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Випуск 100. – С. 252-255. – 0, 4 др. а.